

- Татр», Львів, 27–29 вересня 1994 р.: Тези доповідей і повідомлень. – Львів, 1994. – С. 27–28.
17. Терський С. В. Волин в системі міжнародних зв'язків Київської Русі (X–XIV ст.): до постановки проблеми / С. В. Терський // Наук. записки (Львів. іст. музей). – Вип. 4. – Ч. 1. – Львів: Логос, 1995. – С. 73–88.
 18. Терський С. В. Оліка. Історичний нарис: монографія / С. В. Терський. – Львів: Новий час, 2001. – 52 с.
 19. Терський С. В. Пересопниця. Краєзнавчий нарис: монографія / С. В. Терський. – Рівне: Азалия, 2003. – 160 с., іл.
 20. Терський С. В. Військово-стратегічний шлях Володимир – Теробовля та його роль у формуванні Галицько-Волинської держави. Спроба реконструкції на місцевості / С. В. Терський // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – № 502: Держава та армія. – 2004. – С. 18–24.
 21. Терський С. В. Лучеськ X–XV ст.: монографія / С. В. Терський. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 252 с., іл.
 22. Терський С. В. Південно-східна околиця Лучеська у XIII–XVI століттях (питання просторової локалізації укріплених садіб) / С. В. Терський // Слов'янський вісник. Зб. наук. праць. – Рівне, 2010. – № 10. – С. 145–152.
 23. Терський С. В. Княже місто Володимир: монографія / С. В. Терський. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 320 с., іл.
 24. Толочко П. П. Історична топографія стародавнього Києва: монографія / П. П. Толочко. – К.: Наук. думка, 1970. – 220 с.
 25. Толочко П. П. Южная Русь: некоторые проблемы историко-археологического изучения города / П. П. Толочко // Историко-археологическое изучение Древней Руси. – Л.: Изд. ЛГУ, 1988. – С. 180–190.
 26. Шуст Р. М. Монетні scarби в фондах Волинського краєзнавчого музею / Р. М. Шуст // Вісник Львів. ун-ту. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 395–405.
 27. Jakimowicz R. Szlak wyprawy kijowskiej Bolesława Chrobrego w świetle archeologii / R. Jakimowicz // Rocznik Wołyński. – Т. 2. – Równe, 1933. – S. 10–96.
 28. Lewicki T. Le voïe Kiev-Vladimir / T. Lewicki // Rocznik orientalistyczny. – Т. 13. – Lwów, 1937. – S. 97–103.

In article with attraction of written and archaeological sources the historical and geographical aspects of forming of East – West' strategic roads network is considered. The conclusion about the important role of this way in system of the transcontinental communications of the East Europe is proved and also during formation of territory and fortifications network of the Volhynian principality.

Key words: archaeological sources, fortifications network, strategic roads, formation of territory, Volhynian principality.

Отримано: 2.06.2010

УДК 94(477)»19»:329

О. М. Федьков

ОРГАНІЗАЦІЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ НА ПОДІЛЛІ НАПЕРЕДОДНІ І В ПЕРІОД ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

У статті розглядається питання про час створення та діяльність організацій ПСР в Подільській губернії на початку XX ст. Написана на основі оригінальних архівних документів, публікація містить дані про особливості форм та методів діяльності есерівських організацій, дає характеристику найактивніших партійних осередків та їхніх лідерів.

Ключові слова: Партія соціалістів-революціонерів, есери, комітет, група, бойова дружина, агітація, терор.

На початку ХХ ст. політична система Російської імперії змінювалася шляхом перетворення на конституційну, демократичну державу. Цей процес був започаткований під тиском революційних подій і його важливою віхою стало видання маніфесту 17 жовтня 1905 року.

Формування правової держави відбувалося не просто; існувало багато перешкод, однією з яких була недосконалість партійної системи, яка щойно стала складатися. Вивчення історії політичних партій в Російській імперії та в її складовій частині – Наддніпрянській Україні останнім часом набуло значного розвитку. Зокрема, увага приділяється й історії Партії соціалістів-революціонерів, про що свідчать ґрунтовні монографії М.І.Леонова та К.М.Морозова [5; 6]. Однак у вказаних дослідженнях, не зважаючи на значну літературу і джерельну базу, не знайшла достатнього відображення діяльність місцевих есерівських організацій. Це зумовлюється головним чином тим, що до сьогодні недостатньо вивчена історія цих організацій. Що стосується діяльності ПСР у Подільській губернії, то слід відзначити лише праці А. Зекцера, які вийшли у 1920-ті роки [3; 4]. Метою запропонованої статті є охарактеризувати виникнення і діяльність есерівських партійних організацій напередодні і в період революції 1905-1907 рр. та певною мірою ліквідувати вказану історіографічну прогалину.

Дослідники українських політичних рухів висловлюють однозначну думку, що всі національні рухи перебували під впливом російської політичної думки. Д. Дорошенко, зокрема, зазначав, що представники української інтелігенції кінця 1890-х р. «хоч і належали до нового покоління..., уже захопленого певним національним підйомом,... все ж були виховані в душі загальноросійських радикальних і соціалістичних ідей та поглядів, що з непереможною силою впливали на найсвідоміших і найактивніших українців» [1, с.85]. Вплив російської політичної думки на українську інтелігенцію варто пояснювати й тим, що сама російська революційна думка перебувала під впливом європейських ідей, які намагались сформулювати основні закони розвитку європейських націй.

На середину 1890-х років російське революційне народництво переживало ідейну й організаційну кризу. В еміграції діяла низка народницьких організацій – “Фонд вільної російської преси” в Лондоні, “Група старих народовольців” і “Аграрно-соціалістична ліга” в Парижі, Союз російських соціалістів-революціонерів в Берні, які займалися головним чином видавничою діяльністю. Невдовзі загальноприйнятим позначенням народників замість колишнього “народовольці” став термін “соціалісти-революціонери” або есери [2, с. 29-30].

У другій половині 90-х років розпочалося суспільне піднесення, одним із виявів якого стало поживалення революційного народництва. Есерівські гуртки і групи діяли в багатьох містах країни. Поступово відбувалася консолідація цих організацій. У 1896 р. утворився Союз революціонерів-соціалістів в Саратові (Північний союз есерів) на чолі з А.А. Аргуновим. У 1897 р. керівництво Союзу переїхало в Москву і стало налагоджувати зв'язки з подібними організаціями в інших містах і за кордоном. У 1901 р. Союз випустив два номери газети “Революційна Росія”. У 1900 р. в Харкові відбувся з'їзд представників організацій кількох південних міст, який проголосив утворення партії соціалістів-революціонерів, але фактично було створено лише регіональне об'єднання (Південна партія).

У липні 1901 р. друкарня “Групи старих народовольців” випустила перший номер журналу “Весник русской революции» під редакцією К. Тарасова (Н.С. Русанова), який відкривався програмною статтею «Наша програма», що відіграла важливу роль в згуртуванні есерівських організацій [7, с.171].

Восени 1901 р. після тривалих переговорів Північний союз і Південна партія домовилися про злиття і створення єдиного ЦК. Згодом до них приєдналися закордонні Союз російських соціалістів-революціонерів, Аграрно-соціалістична ліга та деякі інші організації.

У січні 1902 р. за кордоном вийшов 3-й номер «Революционной России», який містив коротке повідомлення про створення Партії соціалістів-революціонерів. Повідомлялося, що офіційним органом об'єднаної партії стане «Революционная Россия», а теоретичним органом – «Вестник русской революции». Ці партійні видання відіграли важливу роль у розробці ідейно-теоретичних засад партії [2, с.31].

На території Подільської губернії наприкінці 1890-х рр. зафіксовано існування політичної організації, у членів якої була знайдена і вилучена нелегальна література партії соціалістів-революціонерів. Керівником і головним агітатором виступив, якийсь чоловік на прізвисько Гордон [66, арк. 2-15]. Проте архівні матеріали не дозволяють встановити ідейне обличчя та зміст діяльності організації.

Не з'ясованим залишається питання про точну дату початку діяльності партії есерів на території Поділля. Однак можна впевнено стверджувати, що в 1903 р. есерівські організації існували і проводили досить плідну роботу серед населення. Діяльність їх проявлялася в містах Кам'янець-Подільський, Балта, Могилів-Подільський. Ці організації соціалістів-революціонерів співпрацювали з київським комітетом партії [69, арк.1]. Місцеві партійні організації створювали невеликі гуртки, в яких велася агітація серед робітників і селян. Есерівські групи також організовували збори, видавали і розповсюджували агітаційну літературу (листки, прокламації, брошури) [9, с.131].

На початок 1905 р. у м. Кам'янці-Подільському соціалісти-революціонери вже мали бюро, члени якого «займались перевезенням нелегальної літератури» з-за кордону. Про діяльність бюро свідчили факти вилучення поліцією великої кількості нелегальної літератури ПСР у липні-жовтні 1905 р. у прикордонних селах Гринчук та Гуків – це газети «Революційна Росія» та прокламації «Нічого з нами не поробиш», «Хватило б на всіх землі, якщо б її розміряти правильно», «Ех пора б вам, браття, порозумнішати» тощо [4, с.40; 19, арк.17; 22, арк.70, 192; 50, арк.3].

Завдяки агентурним свідченням було затримано нелегальну літературу у жителя Кам'янця-Подільського І. Рубінштейна в кількості 5539 екз.; це номери газети «Революційна Росія», брошури «По питанням програми та тактики», прокламації «Завдання майбутнього» та ін., а також засоби для таємного перенесення літератури. Нелегальний вантаж був перехоплений поліцією також в будинку Ш. Рофмана. У нього, крім вищезгаданої літератури, знайдено прокламації ПСР «Як дивляться соціал-революціонери на селянство» та «До робітників товаришів» [49, арк.12-13].

18 серпня 1905 р. в будинку Курилко (м. Кам'янець-Подільський) було затримано І.-М. Гольдаміра, який заявив, «що належить до соціал-революційної партії». У його квартирі знайдено 73 фотокартки відомих есерівських діячів (А. Покотилова, Е. Сазонова та Ш. Сікорського), 50 екз. № 65 газети «Революційна Росія» та 15 пудів іншої нелегальної літератури й засоби для її таємного перенесення. За даними поліцейського розслідування, І.-М. Гольдамір за дорученням партії переїхав з Бессарабії для роботи в м. Кам'янці-Подільському, де він співпрацював з М. Лузисом [22, арк.115-116 зв.].

106 екз. брошур «Червоний стяг» виданої ПСР знайдено 18 серпня 1905 р. у Ф. Скринчука у прикордонному с. Залуччя Кам'янецького повіту, а у вересні цього року в с. Довжку цього ж повіту 2 номери газети «Революційна Росія» [22, арк.150; 48, арк.2].

Виникнення партійних організацій на Поділлі відбулося в період революції 1905-1907 рр. Однією із перших про себе заявила організація ПСР в м. Балті. Про час її появи документальних свідчень не знайдено, але активність есерівської агітації спостерігалась ще наприкінці 1904 р.

З квітня по вересень 1905 р. у місті поширювалася нелегальна партійна література; це були прокламації та відозви «До всіх трудящих», «Що таке земський собор та конституція» тощо, а в с. Любашівка Балтського повіту – «Летючий листок», «До селян» та «До солдат» [22, арк.209-210, 213-214, 248-249; 45, арк.239, 249-249 зв.]. Прокламації з печаткою Балтської групи ПСР вперше зафіксовано на початку червня 1905 р. («Чого хочуть соціалісти, що йдуть з червоним прапором») та у вересні («Про Державну Думу») [22, арк.213-214; 45, арк.264-264 зв.].

Організація ПСР існувала в м. Вінниці з кінця 1904 р. Її актив складали два брати Пустовойти, тов. Іван та Тоня Фікс. Вінницькі есери в 1905 р. «мали багато різних угруповань» і поширювали свій вплив на найбільший в місті завод «Молот». Про існування партійного комітету свідчило те, що у квітні 1905 р. було зафіксовано поширення прокламацій «Комітету соціалістів-революціонерів м. Вінниці» «Брати» [4, с.54-55; 15, арк.21; 46, арк.374].

Про діяльність вінницьких есерів свідчили численні факти поширення серед населення партійних видань. У м-ку Піків Вінницького повіту у січні 1905 р. поліцією виявлені прокламації ПСР «Маніфест» та «В боротьбі ти здобудеш право своє». В сс. Слобідка-Стрижівська та Стрижівка Вінницького повіту діяли Б. Шірман та А. Заболотний. Влітку 1905 р. вони розповсюджували в цих населених пунктах прокламації Волинської селянського союзу ПСР «За землю та волю» [22, арк.114, 128; 47, арк.8 зв.].

У 1905 р. у Вінниці простежувалася діяльність «Корпусної військової організації партії соціалістів-революціонерів». Її керівником «був Одолюбєв, у якого під час обшуку було знайдено 20 примірників газети органу «Всеросійського союзу солдат і матросів» видавництва партії есерів, крім того вибухові речовини ... та компрометуюче його листування». Організація була створена О. Савіним, учнем Вінницького реального училища. «Центр» складала «нижчі чини 19 гарматної бригади» А. Бойко, В. Морозов й Ф. Могилінський. «Центр» вів підготовку до збройного повстання: займався друкуванням та розповсюдженням серед військових революційної літератури, заготовлював зброю та набой. Співпрацювала ця організація з діячем Вінницької групи ПСР тов. Лінецьким. Загалом до організації входило близько 11 осіб нижчих чинів та приблизно 10 офіцерів і цивільних [4, с.112-114].

Плідно працювали есери і у Літинському повіті. Так, 1905 р. ядро Хмільницької групи ПСР склало сімейство Донських (батько, мати, син), які разом зі своїми соратниками здійснювали агітацію, і залучалися до неї найбільш активні представники селянства [8, с.276]. Вони вели усну пропаганду серед селян та пацієнтів й роздавали їм прокламації. Проведенням розслідуванням було встановлено їхніх помічників – жителів с. Качанівки Н. Шевченка, С. Королькова, Д. Філіпова та інших. Агітація сім'ї Донських так дошкуляла місцевим поміщикам, що вони писали заяви в поліцію про діяльність Донських. У заявах вказувалось, що останні «розповсюджують серед місцевого селянського населення злочинні прокламації, які підбурюють до порушення громадського порядку» [20, арк.151; 52, арк.3-7, 13].

В усній пропаганді Донські говорили про потребу «переходу землі селянам, збільшення платні тощо». Зокрема 22 травня Д. Д. Донський агітував селян Поліщук, Карпа, Попацоків, що «вся земля повинна бути відібрана у поміщиків й поділена між селянами». Також члени сім'ї Донських роздавали селянам «якісь газети та листки кажучи, «Робіть люди те, що тут написано! Читайте самі та давайте читати іншим ...» Проведенням розслідуванням було вилучено декілька таких листків, що виявились гектографованими прокламаціями за підписом групи соціал-революціонерів [52, арк.13 зв.-15; 65, арк.82].

За матеріалами Кам'янець-Подільського прокурора, Донські також керували страйком ремісників різних цехів у Хмільнику в серпні 1905 р., під час якого керівники періодично забігали в будинок Донських «одержуючи, напевно, інструкції». Серед «керівників всіх бувших у м. Хмільнику страйків» відомий С. Аніс (він же «генерал Стесель»), що належає до «виконавчої партії (можливо ПСР – Авт.)». На початку жовтня 1905 р. повітовий справник в паніці повідомляв: «Всі помішки та управителі в один голос кричать, що всі розрухи (дії направленні на розвал існуючого ладу – Авт.) підтримують своєю найенергійнішою діяльністю лікар Донський, його син, колишній студент Берлінського університету, та маса їхніх агентів». Донський-молодший їздив по плантаціях, де було багато селян, й вів з ними бесіди, навчав як правильно проводити та організовувати страйки тощо. Також Д.Д. Донський бував не раз в «Білоукавській економі с. Митник»; саме після його візитів в селі знаходили прокламації. Так, 25 квітня 1905 р. в одного з селян було вилучено «Відзову до селян» з написом «Г.С.Р.» (Група Соціалістів-Революціонерів – Авт.). Сім'я Донських, особливо Дмитро, проводили агітацію й у інших селах [3, с.19-20; 25, арк.16; 51, арк.21-21 зв.; 65, арк. 35].

Піком діяльності Літинських есерів став період з 17 жовтня по грудень 1905 р. У зв'язку із виданням Маніфесту 17 жовтня було закрито кримінальну справу Донських й вони отримали змогу проживати без нагляду поліції. У другій половині жовтня Д.М. Донський виступив на зборах в місцевій управі, де сказав, що «кожний отримав свободу говорити про те, що думає, що в школах будуть вчити не тільки «Боже царя бережи», що начальство буде виборне, нікого не зможе арештувати поліція, землі повинні передаватись тим хто на них працює і в тій кількості скільки обробити може». (Промова свідчить про відмінне знання есерівської програми). З кінця жовтня до початку грудня Донські «влаштовували мітинги за письмовими запрошеннями», з трьох запланованих один не відбувся через «наявність в Хмільнику військ» на інших двох Донські виголошували промови, що «розхвилювали міщан, які стали виявляти своє незадоволення міськом старості, вибрали комісію з перевірки орендних списків, погрожували самостійно розподілити міські землі» [51, арк.21 зв.-22; 52, арк.20].

Протягом листопада-грудня Донські розпочали агітацію за приєднання до Всеросійського селянського союзу (далі – ВСС). Повітовий справник писав, що Донські «роз'їжджають селами, переконують народ не платити ніяких зборів, агітують про приєднання їх до Всеросійського селянського союзу й дають, тим що зібрались для підпису приговору». У приговорах Донські викладали вимоги з програми ПСР, так у Новокопстенінському приговорі, підписаному 27 листопада 1905 р. зазначалось, що земля «повинна належати всьому народу і віддаватись в зрівняльне користування общинам, трудовим артілям і товариствам» та іншим. Виборними від Новокопстенінова було обрано Є. Слободянюка та Є. Харькова. Збори, які проводили Донські, проходили так: приїхавши в село Донські (батько та син, в містах брала участь й С. Донська) організовували схід, де зачитували статтю «Чого хочуть люди, які ходять з червоним прапором» з газети «Сын Отечества», та проголошували промови. Після цього пропонували проголосувати за приєднання до ВСС. Донські, напевне, були гарними агітаторами, бо проти практично ніхто не голосував [3, с.18; 27, арк.1-3 зв.; 51, арк.21 зв.-22].

Хмільницька група ПСР, очолювана Донськими, мала тісні зв'язки з Літинською групою, яку на цей час очолювали інженер Ошмянський та студент Соханевич. 10 листопада 1905 р. на передвиборних зборах в м. Хмільнику виступали, крім Донських, Ошмянський з Соханевичем, які виголосили промови перед міщанами й переконували їх, що «не

Державна Дума, а Установчі збори повинні бути в Росії й останні повинні обиратись через «вибори загальні, прямі, таємні та рівні, що здобуті свободи стали наслідком страйків, що землі будуть забрані та поділені і т.д.» [27, арк.18; 51, арк.29-29 зв.].

Діяльність Донських мала «тісний зв'язок з позаштатним містом Сальничею», на чолі якого стали місцеві аптекар О.Воль та міщани Юхим та Лука Поліщуки, Я. Собчук, Ф. Куц та Д. Чеховський. Починаючи з кінця вересня 1905 р. в аптеці Воля стали збиратись названі особи й обговорювати «питання внутрішньої політики, читали газети «Сын Отечества», «Киевские отклики» та їх обговорювали, ознайолювалися з програмою ВСС». Внаслідок обговорень «було вирішено приєднатись до нього». Особливо пошквалилась діяльність гуртка після Маніфесту 17 жовтня. 10 листопада Я. Собчук та С. Столярчук змусили підписати заяву про відставку місцевого старосту, цього ж дня сюди приїхав й Дмитро Донський й виступив на зборах у аптеці Воля, де було близько 100 осіб, потім разом з своїм товаришем студентом Радченком проголосили промову біля міської управи. Внаслідок цих заходів «в місті вирішили перевірити діловодство, перевибрати городових, збірників (податків – Авт.), судів, а діючих відправити в відставку». Цього ж листопада священник міста Сальниці Н. Ратушинський в будинку школи «зібрав близько 300 осіб, роз'яснював Маніфест 17 жовтня і розхвалював Всеросійський селянський союз, закликаючи приєднатися до нього» [4, с.82; 14, арк.13; 51, арк.22-23, 29-29 зв., 33].

Унаслідок згаданих подій Ошмянський був заарештований, а подружжя Донських, крім сина Дмитра, було вислане. Місцева жителька Софія Шполянська («Соная»), очевидно теж член Хмільницького осередку, в листі від 19 квітня 1906 р. писала: «Донські вислані в Тобольську губернію. Вони дуже переживають за Мітю (Дмитра Донського – Авт.). Це наймолодший, вправний ... йому призначались вічні каторжні роботи – а він живий, здоровий, вільний і працює, та ще й як працює». Далі авторка просила адресата (Є.Л. Блатлойн з м. Одеси) «вислати літературу та брошурки, останніх в 50-100 екземплярів». На початку 1906 р. в Хмільнику працював й М. Петровський (він ж Пюрковський), який був затриманий з літературою ПСР: «Революція та секстанти», «15-те травня» тощо та примірниками газети «Революційна Росія» [17, арк.222-223, 268; 23, арк.37].

У Літинському повіті також працювала есерка О. Виноградова (Желіховська), яка приїхала в с. Чернятинці Літинського повіту після перебування за кордоном. У грудні 1905 р. вона пояснювала селянам згаданого села «значення Маніфесту 17 жовтня, говорила про свободу спілок, вказувала, що вже в 24 губерніях селяни приєдналися до Всеросійського селянського союзу, тому й селянам с. Чернятинці слід приєднатися до згаданого союзу» [10, арк.264; 12, арк.388; 26, арк.13].

Велику кількість нелегальної літератури, переважно ПСР («До всіх міських робітників», «До всього селянства» та ін.), знайдено у цей період в с. Гатки Літинського повіту. Це було наслідком агітаційної роботи одного з осередків ПСР в цьому повіті [22, арк.206-207].

Активно працювали есери у м-ку Томашпіль Ямпільського повіту. У листопаді 1905 р. ними організовано страйк на Томашпільському цукровому заводі. На заводських стінах були наклеєні гектографовані відозви «До робітників Томашпільського цукрового заводу», в яких «вимагається збільшення зарплати й запровадження 3-х змін по 8 годин» та інші вимоги. Серед робітників поширювалися есерівські відозви «До трудящих», № 1 «Землі і Волі», листок «Землі і Волі» тощо. Прокламації ПСР «Матроси Чорного моря», «Яку «Думу» надумав подарувати російський цар своєму народу» знайдені у грудні 1905 р. в жителя Томашполя Ш. Моглівера [22, арк.255, 329-329 зв.].

В Ямпільському повіті прокламації ПСР знайдено в сс. Ігнаткова, Михайлівка та Вапнярка. В останній населений пункт вони були надіслані І. Авербуху з м. Києва. Зміст прокламацій спрямовувався на критику існуючого ладу, на необхідність боротись за свої права та свободи через страйк [22, арк.254-256, 343].

У м. Ольгополі вчителі місцевого училища Касьян та Томилин розповсюджували листівки з піснями есерівського видавництва серед учнів, а в місті невідомими особами розкидані відозви ПСР та Селянського союзу обласного комітету ПСР. Також прокламації цієї партії знайдені і в селах Пісчанка та Маєтківка цього повіту [15, арк.10 зв.; 22, арк.242; 24, арк.6; 55 арк.178].

Прокламації ПСР «Новий розгром Російської армії» (в с. Завадівка). «Хватило б на всіх землі, якщо б її розміряти правильно» (в с. Коритне), «Ех пора б братя взятись вам за розум» (в с. Тернівка) Гайсинського повіту та «Партія соціалістів-революціонерів» (в с. Михалполе) – Летичівського знайдено в травні 1905 – січні 1906 рр. [22, арк.69, 76, 466; 23, арк.23].

Продовжилася діяльність осередків ПСР у період спаду революційного руху у 1906-1907 роки. Однак в той час жандармські та поліцейські органи діяли більш рішуче, припиняючи спроби есерів поширювати свій вплив серед населення Поділля. За даними жандармів, революційні організації в Могилеві-Подільському займались «головним чином розповсюдженням підпільних видань, прокламацій, листівок та брошур». У цей час свою діяльність проявила могилів-подільська група ПСР. Серед діячів групи відомі Л. Епельбаум, Е. Шехтман, Ф. Бульман та Л. Колкер, які були заарештовані в лютому 1906 р. за розповсюдження неlegalної літератури, а в Епельбауму, крім того, вилучили відозву «До товаришів робітників» та примірники «Революційної Росії». При цьому могилів-подільська група ПСР поширювала прокламації Одеської та Київської партійних друкарень а також у зв'язку із розпуском І Державної Думи випустила гектографований «Маніфест народу від народних представників» [37, арк.4, 5].

У квітні 1906 року у м-ку Копаїгороді Могилівського повіту гімназист В. Лінчевський виготовляв на ручному гектографі прокламації «До усіх трудящих» ПСР. Прокламації могилів-подільської групи ПСР «До солдат» знайдені у червні 1906 р. в с. Юрівці цього ж повіту [11, арк.590 зв.; 38, арк.6 зв.; 46, арк.284-284 зв.].

Діяльність могилів-подільських есерів викликала тривогу представників влади не лише Поділля, але й суміжних губерній. Так, бессарабський губернатор писав подільському колезі в телеграмі від 26 серпня 1906 р.: «в м. Могилеві у даний час вдало ведуть посилену агітацію соціал-революціонери, крім того для підтримки цієї організації туди виїхав з м. Кишинєва максималіст М. Коган» [67, арк.12; 23, арк.180].

У грудні 1906 р. заарештовано міщанина м. Могилів-Подільського Є. Седлецького, у якого вилучено видання Одеського та Єлисаветградського комітетів ПСР «Маніфест до всього трудового селянства», «Розплата» та іншими революційними виданнями. В червні наступного року у місті затримано І. Фрідмана та А. Рахмана з 57 екз. неlegalної літератури Могилівського осередку партії [31, арк.86; 42, арк.28; 59, арк.9-13].

Наступ на революційні партії позначився й на діяльності Кам'янець-Подільської групи ПСР. Так, 29 липня 1906 р. у міському саду розігнано мітинг із 40 осіб. Він був організований «з метою влаштування в місті загального політичного страйку робітників, майстрів та прикажчиків». Організаторами акції виступили місцеві есери Х.Кантор, І.Голенко, Фікслер та інші (близько 10 осіб), яких заарештували, а одного з них, голову профспілки шкіряників міста та члена місцевого партійного осередку Н.Пресветова (Старичкова), було убито. У заарештованих вилуче-

но гектографовані прокламації місцевої групи ПСР та відозви ЦК партії. Така ж література знайдена й у квартирі Н.Пресветова. Кам'янець-Подільська група ПСР організувала товаришу «революційний похорон», де виступали партійці А.Тришельський та тов. Ткачов, а наступного дня випустила прокламацію «Про смерть Пресветова» [28, арк.25-26; 29, арк.26-27, 34-35; 45, арк.327-328, 335].

Не зважаючи на репресії, кам'янець-подільська група продовжувала діяльність. У жовтні-листопаді 1906 р. містом прокотились виступи на честь подій жовтня 1905 р.. Так, «в духовній семінарії було виставлено червоний прапор з написом «В боротьбі ти здобудеш право своє (гасло есерів – Авт.)». У місті поширювались прокламації ПСР, що закликали «до повторення (подій – Авт.) минулого року», тощо [44, арк.83; 55, арк.258 зв., 353].

Організація ПСР продовжувала діяльність в Балтському повіті. Так діяч Вінницького осередку Спілки тов. Юрій у листі своєму соратнику писав, що у Балтському повіті «у них (есерів – Авт.) дуже сильна організація» [58, арк.48]. С. Косовський, «видатний член балтської групи соціалістів-революціонерів ... розповсюджував серед населення брошури, журнали, газети і прокламації злочинного змісту». У червні 1906 р. він прибув в м. Княже Ямпільського повіту, де агітував й був затриманий «з нелегальною літературою» «Земля і народ» та ін. – всього 31 екз., а ще 10 екз. вилучено у селян. Спочатку Косовський «зізнався, що належить до партії соціалістів-революціонерів» але потім відмовився від своєї заяви [11, арк.590 зв.; 15, арк.12; 16, арк.3; 61, арк.12-13].

У жовтні 1906 р. в м-ку Богопіль Балтського повіту відбулась конференція, в якій брали участь 15 осіб, що представляли революційні партії. Серед присутніх були член Єлисаветградського комітету ПСР М. Андреев, господар будинку М. Пршедромирський, його син Яків, Л. Редька, М. Самойленко, що входили «до складу Балтського комітету с.-р.», міщанин м. Ольвіополя С.Резнік (відомий, як один з керівників анархістів-революціонерів), Г. Яценко, М. Западенко, П. Добровольський та інші. Серед вилученої літератури (196 екз.) були: «До солдат» Єлисаветградського комітету ПСР, «Брати селяни» та «Маніфест до всього російського селянства» ЦК ПСР тощо [15, арк.23-24; 16, арк.3-4; 56, арк.3-3 зв., 34].

Есерівські прокламації розповсюджував Т. Гринь у м. Голованівськ Балтського повіту. Міщанин Балти К. Шварцман був затриманий поліцією і у нього при обшуку вилучили прокламації ВСС «Земля і Воля». Затриманий намагався знищити записку, на якій членом поліції вдалось прочитати: «Балтська група ПСР» та «комітет постановив». Все це свідчило про належність його до цієї партії [62, арк.141; 63, арк.11-12].

13 липня 1906 р. з адреси Я. Табакмана (партійний псевдонім «Яків»), очевидно балтського осередку ПСР, якась есерка писала в м. Одесу тов. «Ісааку» «в Балту приїхали з містечка за літературою ... Література їм дуже потрібна, працюють вони в селі, і, як передають, доволі успішно. Біда у тому, що в них немає літератури». Потім авторка листа просить «якщо можна достати для них хоча б сто штук [прокламацій]». Вона прагнула з'ясувати, чи можна «встановити між ними та Одесою постійні відносини». Дана інформація свідчить про існування в якомусь близькому до м. Балти містечку партійного осередку [68, арк.38, 61].

Есерівська пропаганда в Балтському повіті набула великих масштабів; в багатьох селах і містечках були співчуваючі есерам, а можливо й створювались місцеві осередки та братства. Так тов. Ісаак, що «духовно працював між селянами» в м-ку Криве Озеро, повідомляв, що «тут зручний ґрунт для роботи. Ми потребуємо людей і літератури...». В той же час повітовий справник доповідав, що в серпні 1906 р. у цьому містечку ходив невідомий «роздавав прокламації і агітував за республіку».

В містечку після цього було знайдено прокламацію ПСР «До трудящих» [68, арк.39; 45, арк.32].

У липні-серпні 1906 р. в с. Тимково того ж повіту, розповсюджувались прокламації «Чого хочуть соціалісти, що ходять з червоним прапором» та відозва «До трудящого народу» видавництва ПСР. В різних селах (Касар, Вербка, Тромково, Когутівка, Підгур'я, Журавлівка, Данилово Балка та ін.) з липня по жовтень 1906 р. поширювались есерівські прокламації та відозви «За землю і волю», «До всього російського селянства», «До солдат» та ін. [43, арк.14; 45, арк.312, 352-358; 46, арк.426, 451-451 зв., 490; 55, арк.72, 128-128 зв., 130-132].

У серпні 1906 р. в с. Кривчик Ушицького повіту селянин К. Бондар розповсюджував прокламації ПСР, а в с. Китайгород цього повіту у вересні 1906 р. було розкидано 19 екз. прокламацій кам'янець-подільської групи ПСР «До всього трудового селянства». Прокламації ПСР різних осередків знайдено у червні-вересні 1906 р. в містах Дунаївці та Нова-Ушиця та с. Сечинці, Юрківці та Гулі цього повіту [40, арк.1-3; 45, арк.365-365 зв.; 55, арк. 49, 122, 240-240 зв.].

У червні 1906 р. в с. Логовате Гайсинського повіту селянин Л. Сердюк «пропонував приєднатись (селянам – Авт.) до Всеросійського селянського союзу партії соціалістів-революціонерів», а також не плати податків, не давати рекрутів тощо. В нього знайдено прокламації Вінницької групи ПСР. Такі ж прокламації знайдені й в інших селах Гайсинського повіту. Також у Гайсинському повіті «есер Капустянський керував рухом селян, здійснюючи підпали поміщицьких маєтків. Рядових ж агітаторів було значно більше». Есерівська партійна література надсилалась у Гайсинський повіт і поштою [3, с.20; 41, арк.206; 45, арк.288-288 зв., 338; 55, арк.77].

Сільська організація з активом із 7 осіб існувала в с. Чуків Брацлавського повіту. Її діяльність простежується з жовтня 1906 по літо 1907 рр. Активістами організації були С. Циганюк та М. Ряботин; вони «з'являються на сільські сходи, виганяють старих домогосподарів, змушують всіх виконувати їх вимоги». Взимку 1907 р. вони створили у селі бібліотеку з нелегальною літературою, а перед цим, у жовтні 1905 р. організували маніфестацію з 40-50 осіб й ходили по селу «з червоним прапором з написом «Земля і Воля» (популярне гасло есерів – Авт.) і читали різного роду протиурядові книги та прокламації», а також вигукували «Геть царя! Хай живе Селянський союз!». Можна зробити припущення, що в с. Чукові існувало селянське братство ПСР. В с. Бортники цього ж повіту прихильником ПСР був вчитель Н. Сладенко, що разом з іншою нелегальною літературою розповсюджував і есерівські видання [21, арк.2; 33, арк.73-74; 60, арк.8, 12, 75].

У листопаді 1906 р. в м. Проскурові були арештовані Е. Перкович та С. Козицький, які, за агентурними даними повітового справника, «належать до партії соціалістів-революціонерів». У них вилучено прокламації проскурівського комітету ВСС, квитанції, що підтверджували факт збору коштів на революційні цілі, та лист від І. Осипова «про устрій їх «групи» (можливо в м. Чернятин, очевидно Проскурівського повіту)». Автор листа пропонував Е. Перковичу влаштувати 20 листопада 1906 р. в м-ку Чернятин збори «з метою вироблення тактики для своїх членів». С. Козицький та Е. Перкович збирались також організувати в театрі Догмарової «спектакль на користь соціал-демократичного гуртка» [39, арк.5, 8; 54, арк.484].

З весни 1906 р. у партійній діяльності пропаганда в армії стала з пропагандою серед робітників і селян. Групи агітаторів для роботи серед створювалися майже всіма губернськими і багатьма міськими комітетами. Як стверджує М.І. Леонов, есерівські організації в 1906 р. іс-

нували в 43 «пунктах», тобто в містах, містечках, гарнізонах [5, с.250]. Не минула ця тенденція і Подільської губернії. У березні 1906 році порушена справа проти солдата 35-го драгунського Білгородського полку, який розташовувався в Проскуріві В.Гельдинського, якого було обвинувачено в приналежності до партії есерів [18, арк.3]. 25 квітня у м. Могилів-Подільський М. Гольдман «соціал-революціонер, що прибув з м. Одеси», роз'яснював програму ПСР солдатам 73 Кримського піхотного полку й був заарештований поліцією разом з його «близьким соратником» міщанином м. Могилева Н. Бобрицьким. У травні цього ж року серед військових того ж полку агітував й «відомий с[оціал]-р[еволюціонер] відставний солдат 73 піхотного Кримського полку П. Гуленко [11, арк.589-590; 37, арк.4, 5].

Досить активно у цей час продовжували діяти есерівські організації у містах. Значних успіхів було досягнуто у Вінниці. Революційний рух у цьому місті перетворився в потужний фактор суспільного життя. Активними його учасниками були євреї, які належали до найбільш гноблених націй імперії. У Вінниці діяла бойова дружина, члени якої, за агентурними свідченнями, готувалися до масових активних дій і нападів на представників влади. Однак, на початку 1906 року, ці наміри були зруйновані раптовим арештом керівників революційної організації. Не маючи великої підтримки серед місцевого населення і добре організованої конспіративної мережі, час від часу поліція заарештовувала революціонерів, попереджаючи поширення революційних настроїв [67, арк.15].

В умовах спаду революційного руху спостерігалися тенденції до посилення взаємодії організацій соціалістичних партій. Так, начальник подільського губернського жандармського управління повідомляв, що «існуючі партійні організації виділили з себе склад бойової організації, яка присвоїла назву «позапартійної бойової дружини». Основу «Вінницької бойової дружини», як свідчать джерела, склали есери. Так, брати Пустовойти, до арешту, «агітували солдат. Купували у них зброю та патрони». Навіть перебуваючи у тюрмі, вони тримали зв'язок з товаришами за допомогою записок. Так, у одній, перехопленій поліцією, що адресувалась «Стені» (очевидно Стефану Пустовойту) від «Флори», подавались «відомості про дії членів революційних груп, про сходки, плани і т. п.» [11, арк.551 зв.; 15, арк.21; 36, арк.3, 8].

Вінницький осередок ПСР, за даними жандармів, був слабший ніж осередки «Бунду» та «Спілки». Однак, він вів активну роботу в місті й навколишніх селах [11, арк.551; 15, арк.21].

«Вінницька районна група соціалістів-революціонерів» випустила у цей період прокламацію «До всіх трудящих», які розповсюджувались влітку 1906 р. у Вінниці з печаткою цієї групи. У серпні того ж року, через зраду одного з постачальників зброї, заарештовано активних діячів ПСР братів Пустовойтів, в квартирі яких знайдено гектограф й виготовлені на ньому прокламації [15, арк.40 зв.; 30, арк.9; 45, арк.270 зв.].

У есерів не було єдиної точки зору щодо терору та експропріації у партійній роботі. Однак і центральні, і місцеві партійні комітети використовували ці форми боротьби. Так, відчуваючи потребу в коштах, що «потрібні були для постачання зброї селянам Проскурівського району, охопленого аграрною хвилею», організація у липні 1906 р. зробила напад на банк Маранца у Проскуріві. Нальотчики захопили 8 тис. руб. й повернулася у Вінницю. Однак, одного з членів бойової дружини (Шаміса) було вистежено поліцією і він переїхав у м. Одесу. При спробі арешту терорист загинув у перестрілці. Організація також виготовляла вибухові речовини й бомби, для «експропріаційних цілей під керівництвом студента-хіміка тов. Сергія». Членів «Летючого бойового загону» часто запрошували як посередників «при суперечках і конфліктах серед робітників і працедавців» [4, с.61].

На час перебування братів Пустовойтів та інших революціонерів у в'язниці, ходили чутки про жорстоке поводження з в'язнями одного з старших наглядачів. У відповідь на це йому було надіслано листа з відбитком печатки «Виконавчого комітету Вінницької позапартійної бойової дружини». У ньому бойовики вимагали «чемного поводження з політичними (в'язнями – Авт.) ... інакше бойова дружина заявляє ви будете страчені». Та після цього «він ще збільшив свою жорстокість і убив з револьвера селянина Косорбу, що був заарештований за участь в аграрних заколотах». Тоді 25 серпня 1906 р. бойова дружина на своїх зборах засудила наглядача до страти. Вирок, за жеребом, виконав засновник дружини Лінецький, який після цього деякий час переховувався, а потім емігрував у Галичину [4, с.61-62; 36, арк.12].

3 серпня 1906 р. до Вінницької бойової дружини приєднався Е.-Л. Бурштейн «партійний працівник», який втік з армії й працював у Лодзинській організації. Згодом він був направлений у м. Вінницю з листом «Вінницькому окружному управлінню ПРС, який 14, 15[серпня] буде у Вінниці, де будете мати змогу з ним подискутувати», а також записка «Ласточці» з проханням «потрібні свитки та палачі» (можливо література та зброя (виконавці). – Авт.) [34, арк.5; 53, арк.22-23, 36].

У жовтні 1906 р. поліцією через таємне слідство було з'ясовано, що «сім'я Пустовойтів влаштує у себе сходи і розповсюджує нелегальну літературу». Під час спроби обшуку в їхній квартирі один поліцейський був вбитий, а двоє поранено, присутні з квартири встигли втекти [15, арк.21 зв.; 54, арк.318].

Прокламації Вінницької групи ПСР та бойової дружини друкувались в майстерні І. Некрича. Есери використовували різноманітні хитрощі при доставці нелегальних видань, за яку відповідали студент С. Ройхер та Лінецький. Так, останній, перевдягнутий малярем, у відрах носив літературу, присипану суриком. Есерівські видання «До трудящого народу», «Соціалізація землі» тощо вилучена під час «сходки нелегальних осіб», на якій були присутні міщани І. Меламуд, Д. Шмеєнко та М. Ашкіназі. У них також вилучено бойові патрони, що свідчить про їхню причетність до бойової дружини. Література Вінницької групи соціалістів-революціонерів поширювалась і в навколишніх селах. Так, у липні 1906 р. вона знайдена в с. Куриний-Лодзь [4, с.62; 31, арк.14-14 зв.; 45, арк.315; 55, арк.344-344 зв.].

Місцем проведення зборів вінницьких есерів була квартира А. Розен, на якій, зокрема, проходили диспути з питань програми та тактики партії. При обшуку в квартирі знайдено «Протоколи I-го з'їзду ПСР», «Протоколи Вінницького комітету партії соціалістів-революціонерів», друківані прокламації «Партія соціалістів-революціонерів». Вилучені також «Резолюції Ради ПСР», які стосувались актуальних питань суспільно-політичного життя: участі у виборах; скликання II-го партійного з'їзду та «Резолюції південноросійської конференції», про ставлення до Селянського союзу, до селянського руху, до Рад та інші. В квартирі знайдено також 20 найменувань іншої нелегальної літератури [31, арк.74-75; 57, арк.5, 5 зв., 9].

Збори революціонерів проходили на квартирі З. Левітана, при обшуку в якого «знайдено декілька рукописів та листів, що вказують на організацію місцевого комітету Вінницької групи соціалістів-революціонерів». В нього знайдено також, близько 70 екз. нелегальних брошур, серед них «Протоколи I-го з'їзду партії соціалістів-революціонерів», «Про соціалізацію землі», «Як може бути вирішено селянське питання» ті інші [32, арк.17].

У м-ку Браїлів Вінницького повіту восени 1906 р. існував, очевидно, гурток ПСР, який організував А. Забаштанський. Він розповсюджував відозви ВСС «Товариші селяни» та відозви «До селян»

Кубанського комітету партії есерів. У цих виданнях містився заклик селян «приєднуватися до селянського союзу, створювати братства та вибирати комітети», а також до «об'єднання та вступу в ряди соціалістів-революціонерів». У серпні 1907 р. міщанин м. Браїлів М. Школьник брав участь у «Перших зборах делегатів ПСР Подільської губернії», що проходили у м. Могилаєві-Подільському [13, арк.2, 13, 23, 26, 28; 35, арк.7; 42, арк.44-45; 64, арк.55 зв.].

Дії вінницьких революціонерів до цього часу не носили якихось явно виражених терористичних форм. Але наслідуючи діяльність есерівських організацій по всій країні, вони почали здійснювати терористичні акти. 2 серпня і 3 жовтня революціонерами були вбиті писар судового слідства О. Куцень і наглядач вінницької тюрми Міляковський. Згодом було вчинено ще декілька терористичних акти. Серед інших відомо про вбивство есером «тов. Іваном» агента поліції Куцика в міському парку, що використовувався революційними партіями для «бірж» (місця, де відбувалась агітація робітників). «Тов. Іван» був робітником заводу «Молот», що перебував під впливом есерівської пропаганди, й став «загартованим революціонером». За словами діяча партії «Поалей-Ціон» С. Радбіля, це був чоловік «сутулий, плечистий та незграбний ... в нього було 16 кулевих дір у тілі». Після теракту він покинув місто, й за чутками загинув «в Петрограді у Фонарному провулку під час перестрілки» [67, арк.16].

На відміну від столичних терористів, жертвами яких ставали високопоставлені державні особи, на місцях ними ставали крім посадовців місцевого значення просто заможні мешканці міста. Хтось, як це під час революції робилося і у всій Російській імперії, прикриваючись ім'ям партії, зводив особисті рахунки. Так, приклад, 11 жовтня у м. Вінниця невідомими особами була кинута бомба в училище, де в цей момент проходило засідання під головуванням попечителя учбового округу. Бойовою дружиною, також було винесено вирок міщанину Копитю, напевне за співпрацю з поліцією [4, с.62; 11, арк.551 зв.; 15, арк.21 зв.]. 12 жовтня двома пострілами його було поранено. Один із злочинців був упізнаний; ним виявився М. Розенберг [67, арк.16].

У відповідь на названі збройні акти поліцією разом з жандармами було проведено у м. Вінниця серію обшуків з метою остаточної ліквідації місцевої організації соціалістів-революціонерів. Внаслідок проведених заходів заарештовано 15 осіб [67, арк.16]. Діяльність вінницької групи есерів було призупинено, але не надовго. Вже наприкінці року листівки ПСР розповсюджувалися не тільки у Вінниці, але й в Кам'янці-Подільському [68, арк.3].

Отже, Партія соціалістів-революціонерів у Подільській губернії напередодні і в період революції 1905-1907 рр. пройшла шлях від оформлення партійних організацій до створення низки партійних комітетів та груп, бойових дружин. Не зважаючи на репресії, партійні організації не тільки зуміли відновлювати свою роботу, але й помітно збільшилася кількість партійних осередків, які залучали в свої селян, робітників, солдатів, інтелігентів, помножила свої функції, характерні риси масової нелегальної революційної партії. Вона зберегла упевненість і жила очікуванням рішучого бою. О, вона не була єдиним цільною організацією, а швидше сукупністю слабо взаємозв'язаних утворень.

Список використаних джерел:

1. Бевз. Т.А. Українська партія соціалістів-революціонерів: організація, ідеологія, політика.: Дис.. д-ра іст. наук: 07.00.01 / Т.А. Бевз; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005.
2. Гусев К. В. Партия эсеров: от мелкобуржуазного революционаризма к контр-революции. (Исторический очерк) / Кирилл Владимирович Гусев. – М.: Мысль, 1975. – С.29-30.

3. Зекцер А. 1905 рік Ч. I Аграрні заклоти та заворушення наймитів / Аркадій Зекцер. – Вінниця, 1925.
4. Зекцер А. 1905 рік на Поділлі. Ч. II / Аркадій Зекцер. – Вінниця, 1925. [без закінчення].
5. Леонов М.И. Пария-социалистов-революционеров в 1905-1907 гг. / Михаил Иванович Леонов. – М.: РОССПЭН, 1997.
6. Морозов К.Н. Пария-социалистов-революционеров в 1907-1914 гг. / Константин Николаевич Морозов. – М.: РОССПЭН, 1997.
7. Политические партии России: история и современность / Под ред. проф. А.И. Зевелева, проф. Ю.П. Свириденко, проф. В.В. Шелохаева. – М.: РОССПЭН, 2000.
8. Федьков О.М. «Знищити в селянському русі риси пугачовщини...» (Політичні партії і Всеросійський селянський союз в Правобережній Україні у 1905 р.) / О.М. Федьков // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т.8(10).
9. Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. В 3-х тт. – М.: РОССПЭН, 1996. – Т.1. 1900-1907 гг.

Центральний державний історичний архів України в м. Києві

1. Ф. 274 Київське губернське жандармське управління. – Оп. 1. – Од. зб. 2638 ч. II.
2. Ф. 301. Жандармські установи Подільської губернії. – Оп. 1. – Од. зб. 564.
3. Од. зб. 877 ч. II.
4. Од. зб. 996.
5. Од. зб. 1052.
6. Од. зб. 1127.
7. Оп. 2. – Од. зб. 14.
8. Од. зб. 16.
9. Ф. 419 Прокурор Одеської судової палати. – Оп. 1. – Од. зб. 4864.
10. Ф. 442 Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора. – Оп. 855. – Од. зб. 5.
11. Ф. 442. – Оп. 855. – Од. зб. 113 ч. I.

Кам'янець-Подільський міський державний архів (м. Кам'янець-Подільський)

(Нами використано матеріали КПМДА, зокрема і ті, які втрачені під час пожежі у 2003 році. Однак матеріали фонду 228 (Канцелярія Кам'янець-Подільського губернатора) часто знаходять підтвердження у історичних документах фондів інших архівних установ, зокрема ДАРФ і ЦДІАУК, про що засвідчують посилання цієї статті).

Ф. 228. Канцелярія Кам'янець-Подільського губернатора

12. Оп. 1. – Од. зб. 4763.
13. Од. зб. 7244.
14. Од. зб. 7284.
15. Од. зб. 7287.
16. Од. зб. 7294.
17. Од. зб. 7322.
18. Од. зб. 7365.
19. Од. зб. 7415.
20. Од. зб. 7454.
21. Од. зб. 7457.
22. Од. зб. 7482.
23. Од. зб. 7510.
24. Од. зб. 7526.
25. Од. зб. 7547.
26. Од. зб. 7570.
27. Од. зб. 7573.
28. Од. зб. 7618.
29. Од. зб. 7620.
30. Од. зб. 7641.
31. Од. зб. 7647.

32. Од. зб. 7685.
33. Од. зб. 7691.
34. Од. зб. 7693.

Ф. 281. Прокурор Кам'янець-Подільського окружного суду. – Оп. 1

35. Од. зб. 7851.
36. Од. зб. 7860.
37. Од. зб. 7862.
38. Од. зб. 7868..
39. Од. зб. 7873.
40. Од. зб. 7877.
41. Од. зб. 7879.
42. Од. зб. 7902
43. Од. зб. 7907.
44. Од. зб. 7992.
45. Од. зб. 7998.
46. Од. зб. 8000.
47. Од. зб. 8009.
48. Од. зб. 8011.
49. Од. зб. 8012.
50. Од. зб. 8013.
51. Од. зб. 8022.
52. Од. зб. 8031.
53. Од. зб. 8097.
54. Од. зб. 8115.
55. Ф. 782. Товариш прокурора Кам'янець-Подільського окружного суду по II-му Вінницькому участку. – Оп. 1. – Од. зб. 16.
56. Ф. 789. Товариш прокурора Кам'янець-Подільського окружного суду по Летичівському участку. – Оп. 1. – Од. зб. 20.

Державний архів Російської Федерації

57. Ф.102. Департамент поліції особливий відділ. – Оп.1898. – Спр. 5. – Ч. 34.
58. Оп. 1906. – Од. зб. 20. – Ч. 109.
59. Оп. 1907. – Од. зб. 9. – Ч. 45.
60. Оп. 1908. – Од. зб. 9. – Ч. 45.

This article is about the time of creation and activity of organizations of PSR in the Podil'skiy province at the beginning of XX century. Written on the basis of the original archived documents, the publication contains information about the features of forms and methods of activity of SR members organizations, gives description of the most active parties and their leaders.

Key words: Party of socialists-revolutionaries, SR members organizations, committee, group, battle unit, agitation, terror.

Отримано: 5.06.2010

УДК 94(477.4)17-18*(082)

А. Г. Філінюк

ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ГОСПОДАРЬКОМУ РОЗВИТКУ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ІМПЕРСЬКИХ СУСПІЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХІХ ст.)

У статті на основі аналізу архівних джерел і наукової літератури досліджені основні організаційно-структурні зміни в господарському розвитку Правобережної України наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ століття.

Ключові слова: господарство, розвиток, Правобережна Україна, організаційно-структурні зміни.

Утвердження державної незалежності України передбачає якісні економічні трансформації, покликані не лише подолати кризові явища, а й вивести господарський комплекс на високий рівень ефективності